

Ulla Ahlmén-Laiho

LT, Erikoislääkäri, Kliininen opettaja
Tyks TOTEK, Turun yliopisto
ulla.ahlmén-laiho@tyks.fi

Suomalaiset lääkärit ja journalistit

– RISTIRIITOJA VAI ASiantuntijayhteistyötä?

Ulla Ahlmén-Laiho

13.12.2019 Turun yliopisto

Vastaväittäjä

Professori Esa Väliverronen
Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta

Esitarkastajat

Dosentti Hannu Halila, Helsingin yliopisto
Professori Erkki Karvonen, Oulun yliopisto

Kustos

Professori Sakari Suominen
Turun yliopisto, Lääketieteellinen tiedekunta

► Terveydenhuolto ja tiede saavat yhteiskunnalta toimintaedellytyksensä, ja media on se rajapinta, jossa nämä tahot keskeisimmin kohtaavat.

Ilman vapaata joukkotiedotusta kuulisimme tärkeistä uutisista ehkä kuukausia myöhemmin kuulopuheita, jos lainkaan.

Lähtökohtana väitöskirjatutkimukselleni olivat kolme vuotta Julkisen sanan neuvoston jäsenenä ratkomassa konflikteja, joita kansalaisten, poliitikkojen, asiantuntijoiden ja median välille syntyy. Lääkäreiden kohtelusta mediassa ja ammattikunnan odotuksista kohdistuen terveysuutisoinnin sisältöön ja tyyliin on kirjoitettu kolumneja ja ilmaistu subjektiivisia vaikutelmia ajoittain suomalaisissakin lehdissä, mutta tutkimustietoa aiheesta ei juuri ole ollut. Terveysviestintää, terveyden ja sairauden kuvan muodostumista mediassa sekä tieteen uutisointia on tutkittu, mutta nimenomaan lääkäreiden ja toimittajien kohtaaminen kaipasi tieteellistä lisäselvitystä.

Haasteeksi työssä muotoutui tutkijan oma tausta: median ja viestinnän tutkiminen sijoittuu yhteiskuntatieteiden ja humanististen alojen risteyskohtaan, joten omaa soveltavaa luonnontieteellistä peruskoulutustani oli täydennettävä mediatutkimuksen perusopinnoilla sekä perehtymisellä viestintätutkimuksen

Väitöskirja

Suomalaisten lääkäreiden suhde joukkotiedotusvälineisiin. Turun yliopisto 2019.

Osatyöt

I Ahlmén-Laiho, U., Suominen, S., Järvi, U., & Tuominen R. (2012). Complaints Made to the Council for Mass Media in Finland Concerning the Personal and Professional Lives of Doctors. <i>Communications in Computer and Information Science</i>, vol 313, s. 91–103. Springer, Berlin, Heidelberg. II Ahlmén-Laiho, U., Suominen, S., Järvi, U., & Tuominen R. (2014). Finnish Health Journalists' Perceptions of Collaborating with Medical Professionals. <i>Communications in Computer and Information Science</i>, vol 450, s. 1–15. Springer, Berlin, Heidelberg.	III Ahlmén-Laiho, U., Suominen, S., Järvi, U., & Tuominen R. (2018). Reliability of Health Information in the Media as Defined by Finnish Physicians. <i>Communications in Computer and Information Science</i>, vol 907, s. 187–199. Springer, Berlin, Heidelberg. IV Ahlmén-Laiho, U., Suominen, S., Järvi, U., & Tuominen R. (2018). Suomalaisten lääkäreiden valmiudet mediayhteistyöhön. Käsikirjoitus.

Kuva 1. Väitöskaronkkaa juhlittiin keskiaikaisen Turun raunoilla Aboa Vetus & Ars Nova -museossa. Kuvassa vasemmalta kustos, professori Sakari Suominen Turun yliopistosta, väittelijä, sekä vastaväittäjä professori Esa Väliverronen Helsingin yliopistosta. Kuva Jarkko Laiho, 2019

suuntauksiin ja metodiikkaan. Lisäksi oli astuttava askel taaksepäin oman ammattikunnan sisäisestä keskustelusta tarkastelemaan lääkäreiden yhteiskunnallista mielipidevaltaa, näkemyksiä journalismin yhteiskunnallisista tehtävistä sekä lääkäreiden mediavaikuttamisen historian kulkua. Onneksi projektiin saatiin alusta asti vankkaa taustatukea: yhtenä ohjaajista toimi palkittu tiedetoimittaja ja itsekkin terveysviestinnästä väitellyt Ulla Järvi. Kaksi muuta ohjaajaa olivat prof. Sakari Suominen ja prof. Risto Tuominen Turun yliopiston kansanterveystieteen oppiaineesta.

Tavoitteet

Väitöskirjatutkimuksen tavoitteena oli selvittää, millaisiin merkittäviin konflikteihin suomalaiset lääkärit, hammaslääkärit ja eläinlääkärit ovat median kanssa ajautuneet, millaisia näkemyksiä terveysaiheisiin keskitetyillä toimittajilla on yhteistyöstä lääkäreiden kanssa, sekä miten suomalaiset lääkärit kokevat media-yhteistyön. Keskeinen selvityksen

kohde oli myös se, kuinka yhteneväisiä näiden ammattikuntien käsitykset ovat luotettavan terveysuutisoinnin ominaisuuksista, ja millaisesta viitekehystä lähtien suomalainen terveystoimittaja tekee työtään. Tut-

Lääkärit ajautuvat harvoihin vakaviin konflikteihin median kanssa.

kimuksessa kartoitettiin myös sitä, millaiset ennakkoluulot kummaltakin taholta voivat heikentää halukkuutta yhteistyöprosessiin, ja miten hyvin suomalainen lääkäri tuntee Journalistin ohjeet ja Lääkäriliiton ja Journalistiliiton antaman tiedotussuosituksen.

Aineisto ja menetelmät

Konfliktien kartoittamiseksi analysoitiin kaikki ne Julkisen sanan neuvoston tapaukset, joissa oli tiedossa yhden toimijan edustavan jotakin

lääkäriammattia tai tapauksen muuten liittyvän lääkäriin, hammas- tai eläinlääkärikunnan edustajaan. Toisena aineistona olivat kaksi lähes saman sisältöistä kyselytutkimusta, jotka toteutettiin Terveystoimittajat ry:n jäsenille sekä demografisesti suomalaisen lääkärikunnan läpileik-kausta vastaavalle otannalle Suomen Lääkäriliiton jäsenistä.

Lähtöoletuksena oli, että terveysviestintä kuvaa konkreettisen todellisuuden mediarepresentatioita. Valittu näkökulma yhdisti perinteisen näkemyksen viestinnästä yksisuuntaisena faktanvälitysprosessina lisäksi moderniin kulttuurisesti suuntautuneeseen terveysviestinnän tutkimukseen. Tämä filosofi Michel Foucaultin valtasuhdeteorioihin pitkälti pohjautuva viitekehys huomioi julkisen terveyskeskustelun taustalla vaikuttavat yhteiskunnalliset valtarakenteet, mukaan lukien sen, millaista yhteiskunnallista mielipidevaltaa lääkärit käyttävät. Julkisen sanan neuvoston tapausaineiston tarkastelumenetologiseksi valittiin >>

Suomalaisen median toimintaa säätelee lakien ja asetusten ohella eettinen normisto, Journalistin ohjeet, johon lähes kaikki keskeiset joukkotiedotusvälineet ovat sitoutuneet (mukaan lukien Finnanest). Julkisen sanan neuvosto on suomalaisen median itsesääntelyelin, jonne kuka tahansa voi kannella, jos kokee Journalistin ohjeita rikotun. Journalistin ohjeet ja lisätietoa neuvoston toiminnasta löytyy osoitteesta <http://www.jsn.fi>.

Suomen Journalistiliitto ja Suomen Lääkäri-liitto ovat yhdessä julkaisseet tiedotussuosituksen, joka antaa ohjeita julkisuuden kohtaamiseen. Se muistuttaa, että varsinkin johtavassa asemassa olevilla lääkäreillä on velvoite viestiä aktiivisesti – eikä vasta sitten, kun ollaan jo kohun keskellä. Tiedotussuositukseen voi tutustua osoitteessa https://www.laakariliitto.fi/site/assets/files/4893/tiedotussuositus_140108.pdf.

ankkuroitu teoria eli grounded theory. Kyselytutkimusaineiston analyysi yhdisteli kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia menetelmiä riippuen kulloinkin käsiteltävän aineiston luonteesta.

Tulokset

Julkisen sanan neuvoston tapausanalyysi osoitti, että lääkärit ajautuvat vakaviin konflikteihin median kanssa verraten harvoin, eivätkä havaitut ongelmat niinkään kulminoituneet ammatin erityispiirteisiin (esimerkiksi salassapitovelvollisuus). Moni ristiriitailanteista olisi ollut vältettävissä paremmalla journalististen käytäntöjen – erityisesti Journalistin ohjeiden – tuntemuksella: suurin osa tapauksista liittyi negatiivisen julkisuuden kohteeksi joutuneiden oikeuksiin. Terveyttä ja sairautta koskevan mediasisällön osalta neuvosto linjasi, että raportoitu tieto tulee tarkistaa ja objektiivisuutta noudattaa, mutta yksittäisen ohjelman tai artikkelin ei voida olettaa pystyvän kuvaamaan monimutkaisen asian kaikkia puolia kerralla tyhjentävästi: Aiheen mediakäsittely on useista jutuista koostuva prosessi.

Sekä kyselytutkimukseen vastanneet lääkärit, että vastaavaan kyselyyn osallistuneet terveystoimittajat olivat voimakkaasti sitä mieltä, että mediassa raportointi vaikuttaa

yleisön terveysvalintoihin. Yhtä mieltä vastaajat olivat myös siitä, että luotettava terveystieto on ennen kaikkea tieteelliseen näyttöön perustuvaa ja asiantuntijayhteistyötä hyödyntävää. Toimittajien näkemyksissä korostui lisäksi ymmärrettävyys, ja esille nousi myös se, että lääkärit eivät aina tiedosta yleistajuisuuden merkitystä suurelle yleisölle kommunikoidessa ja saattavat pyrkiä hallitsemaan viestintäprosessia.

Sekä lääkärit että toimittajat pitivät luotettavimpina tietolähteitä tieteellisiä julkaisuja, yliopistoja ja muita asiantuntijalaitoksia sekä lääkäriyhdistyksiä. Heikon arvon luotettavuudesta saivat molemmilta ammattiryhmiltä vaihtoehtohoitajat edustavat tahot ja internetin keskustelupalstat. Lääkärit arvioivat yksittäisen potilaan luotettavuuden tietolähteenä heikommaksi kuin

On löydettävä kompromissi tieteellisen paikkansapitävyyden ja yleistajuisuuden välillä.

terveystoimittajat. Vanhemmat lääkärivastaajat pitivät lääkeyritysten jakamaa tietoa luotettavampana kuin nuoremmat ikäryhmät.

Terveystoimittajien kokemukset yhteistyöstä lääkäreiden kanssa olivat tutkimuksen perusteella varsin positiivisia, joskin yksilökohmainen vaihtelu koettiin suureksi ja lääkäreiden kiire haasteeksi. Myös lääkäreiden epäilykset oman asiantuntemuksen riittävydestä ja huoli

kollegoiden negatiivisesta suhtautumisesta mediaesiintymisiin nousivat myös esille toimittajien vastauksissa. Sekä lääkärit että toimittajat olivat sitä mieltä, että toimittajan edustama tiedotusväline vaikuttaa voimakkaasti lääkärin halukkuuteen lähteä yhteistyöhön.

Kokemattomimmat lääkärit olivat empiväisimpiä lähtemään yhteistyöhön; erikoislääkärivastaajista suostuvaisia oli noin puolet. Journalistin ohjeet tunnettiin varsin heikosti lääkärivastaajien keskuudessa, ja sama päti Lääkäriliiton ja Journalistiliiton yhteiseen tiedotussuositukseen (ks. faktalaatikko). Lääkäreiden keskeisimmät huolet mediayhteistyöhön liittyen koskivat sensationalismia, viestin vääristymistä journalistisessä prosessissa ja journalistien asiantuntemuksen ja lähdekritiikin puutetta. Mediayhteistyötä tehneistä vastaajista suuri enemmistö kuvasi prosessin sujuneen hyvin tai heidän kuvauksensa oli muuten sävyiltään positiivinen. Lääkärivastaajista 17 % oli itse ottanut yhteyttä mediaan.

Johtopäätökset

Tämän tutkimuksen perusteella sekä lääkärit että terveystoimittajat pitävät lääketiedettä laadukkaana terveystoimittajien lähtökohdaksi, ja lähes kaikki terveysaiheisiin erikoistuneet journalistit näkevät tieteen viitekehityksenään. Tämä on erinomainen lähtökohhta yhteistyölle. Suurimmasta osasta päivänpolttavaa uutisointia vastaavat yleistajuisuuden lähtökohdaksi erikoistuneiden journalistien sijasta, ja heillä ei vastaavaa viitekehitystä tai merkittävää määrää terveyttä ja sairautta koskevaa taustatietoa ole. Kohdatessaan yleistajuisuuden voi lääkäri välttää merkittävän osan

yhteistyöprosessin potentiaalisista ongelmista tuntemalla vähintäänkin Journalistin ohjeet.

Sekä tutkimukseen osallistuneet toimittajat, että lääkärit tiedostivat median oletetut vaikutukset yleisön käyttäytymiseen. Tutkimusten pe-

Viesti ei mene perille, jos sitä ei ymmärretä.

rusteella tämä vaikutus on olemassa, mutta sen ohjailu tarkoitushakuisilla valistuskampanjoilla on varsin haastavaa. Mitä laadukkaamman ja suuren yleisön näkökulmasta ymmärrettävämmän jutun lääkäri ja toimittaja yhdessä laativat, sen varmemmin se tulee julkaistuksi. Onnistunut yleistajuistaminen siis palvelee molempien tarpeita. Se on tarpeen myös päättäjille viestittäessä; hekin ovat lääketieteen maallikoita.

Tutkimuksen perusteella suomalaisilla terveysjournalisteilla on vakiintuneita asiantuntija-avustajia, joihin läheisen suhteen vaaliminen voinee edellyttää biolääketieteellisestä viitekehystä kiinni pitämistä. Lääketieteellä on esittää tieteellistä todistusaineistoa väitteidensä tueksi, ja tällä voidaan perustella sitä aiemmissa tutkimuksissa hahmoteltua monopolia, jonka lääketiede näyttää saavuttaneen terveysuutisoinnissa. On kuitenkin hyvä muistaa, että tämä vahvistaa asiantuntijoiden mediavaltaa. Vallan laajuutta ja käyttöä on hyvä median sisäisissä prosesseissaan tarkastella sen varmistamiseksi, että myös lääkäreihin suhtaudu-

taan samalla Journalistin ohjeiden vaatimalla lähdekritiikillä kuin muihin mediaatoimijoihin.

Lääkäriavetoisen terveystiedotuksen kritiikki ei ole uusi asia: sitä on esitetty jo yli 50 vuotta sitten Suomessa. Biolääketieteellisen raportoinnin lisäksi yleisöllä on tarve myös muunlaisiin puheenvuoroihin terveydestä ja sairaudesta. Yksilökokemusten korostaminen ja tarinallisuus ovat vahva journalistin suuntaus 2010-luvulla. Voidaan kysyä, luoko tässä media trendiä vai heijasteleeko se muualla yhteiskunnassa tapahtuvaa kehitystä esimerkiksi asiantuntijuuden murroksen osalta? Potilaan pääsy keskiöön mediassa voi helposti syrjäyttää lääketieteen asiantuntijan sisällöllisesti sivummalle. Toisaalta halutaan tuoda esille tieteen tekijöitä faktojen takaa, mikä voi olla varsin vieras tilanne akateemiselle maailmalle.

Miten tästä eteenpäin?

Astrofyysikko Syksy Räsänen on todennut, että *”olemassaolon kamppailussa selviytyy sellainen journalisti, joka alkaa muistuttaa yhä enemmän tutkimustyötä”*. Joukkotiedotusvälineiden ja sosiaalisen median raja on hämärtynyt sinä aikana, kun väitöskirjaani olen valmistellut. Laadukasta ammattijournalismia tarvitaan edelleen vastavoimaksi valeuutisille ja somekohuille.

Vastaväittäjäni Esa Väliavonon on luonnehtinut julkisuutta ”yhteensuuluvuutta tuottavaksi tilaksi, ja tiedettä tärkeäksi sosiaalisen mielikuvituksen käyttövoimaksi, joka antaa eväitä maailmankuvan muodostamiseen”. Toivon väitöskirjatutkimukseni auttavan suomalaisia lääkäreitä ja toimittajia ymmärtä-

mään toisiaan paremmin, ja rohkaisevan kollegoita mediayhteistyöhön. Kun pelisäännöt tuntee, voi varsinkin terveysaiheisiin erikoistuneen toimittajan kanssa aisoissaan olla varsin rauhallisin mielin, vaikka lopullinen valta lopputuloksen sisältöön on toimituksella.

Mediakonflikteja emme voi välttää kieltäytymällä yhteistyöstä: jos tieteen ja terveydenhuollon edustajat eivät ole kertomassa näkemyksiään, annetaan ruutu-aika ja palstatila aivan muille tahoille, joiden intressit tapaavat olla erilaiset tai suorastaan ristiriidassa omiemme kanssa. ■

Kirjallisuutta

1. Chenitz, W. & Swanson, J. (toim) (1986). From practice to grounded theory. Addison-Wesley, Menlo Park.
2. Järvi, U. (2011). Media terveyden lähteillä. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.
3. Levi, R. (2001). Medical Journalism – Exposing fact, fiction, fraud. Iowa State University Press, Iowa City.
4. Nelkin, D. (1996). Medicine and media. An uneasy relationship: the tensions between medicine and the media. *Lancet* 347:8, 1600–1603.
5. Passalacqua, R. Caminiti, C. et al (2004). Effects of media information on cancer patients' opinions, feelings, decision-making process and physician-patient communication. *Cancer* vol 100, issue 5, s. 1077–1084.
6. Pelkonen, R. (1989). Sata valistuksen vuotta. *Duodecim* 105:22, 1759–1771.
7. Petersen, A., Buntun, R. (toim) (1998). Foucault, Health and Medicine. Routledge, New York. Peräkylä, A. (2007). Lääkäri, kieli ja valta. *Duodecim* 2007;122:2875–9.
8. Strellman, U. & Vaattovaara, J. (toim) (2013). Tieteen yleistajuistaminen. Gaudeamus, Helsinki.
9. Väliavonon, E. (1993). Diskurssien verkossa: joukkoviestimet, julkisuus ja valta. *Tiedotustutkimus* 16:1 (22–34).
10. Väliavonon, E. (2016). Julkinen tiede. Vastapaino, Tampere.